

KORXONADA ISH HAQI TO'LASH TIZIMLARI VA SHAKLLARI

Sodiqova N.T.

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

Qudratova G.M.

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Bozor iqtisodiyoti sharoitida tashkilotlar ish haqining yangi modellarini qidirmoqda. Yangi sharoitlarda mehnatga haq to'lash mexanizmini qurishdan oldin, ish haqi nima ekanligini aniqlash kerak, chunki ko'plab iqtisodchilar va amaliyotchilar "ish haqi" tushunchasi o'rniga "mehnat daromadi" tushunchasini qo'llash kerakligini qat'iy ta'kidlaydilar.*

Kalit so'zlar: *ish haqi, daromad, mehnat, real ish haqi, nominal ish haqi*

Eng muhimi, terminologiyada yangi narsalarni izlash emas, balki o'zgargan sharoitlarda "ish haqi" iqtisodiy toifasining mohiyati va xususiyatlarini yanada chuqurroq aniqlashdir. Ish haqini ijtimoiy mahsulotning (jami ijtimoiy mahsulot, milliy daromad va boshqalar) alohida ishchilar o'rtasida mehnatga qarab taqsimlangan ulushi sifatida belgilash bozorga ziddir.

Bu yerda faqat ish haqining manbasi oshkor qilingan, bundan tashqari, bu manba maxsus nomlanmagan; Bundan tashqari, ish haqi nafaqat mehnat miqdori va sifatiga qarab taqsimlanadi, balki uning miqdori ham xodimning haqiqiy mehnat hissasiga va tashkilotning iqtisodiy faoliyatining yakuniy natijalariga bog'liq.

Jamiyat darajasida shakllanadigan jami ijtimoiy mehnat, milliy daromadning bir qismi sifatida ish haqining belgilanishi ish haqining bevosita shakllanish manbai bilan, mehnat jamoasi mehnatining umumiy natijalari bilan bog'liqligini yashiradi.

Ko'rib chiqilayotgan toifani quyidagicha aniqlash mumkin. Ish haqi iste'molga ajratilgan mablag'larning asosiy qismi bo'lib, daromadning (sof mahsulotning) ulushini ifodalaydi, jamoa ishining yakuniy natijalariga qarab va ishchilar o'rtasida sarflangan mehnat miqdori va sifatiga qarab taqsimlanadi, real har birining mehnat hissasi va qo'yilgan kapital miqdori.

Iqtisodiyot nazariyasida ish haqining mohiyatini aniqlashning ikkita asosiy tushunchasi mavjud:

- ish haqi mahsulot tannarxining puldagi ifodasidir

"ish kuchi" yoki "tovar qiymatining o'zgartirilgan shakli". Uning qiymati ishlab chiqarish sharoitlari va bozor omillari - talab va taklif bilan belgilanadi, ularning ta'sirida ish haqi mehnat narxidan chetga chiqadi;

- ish haqi mahsulot tannarxining puldagi ifodasidir

"ish kuchi" yoki "ish kuchi, tovar qiymatining o'zgartirilgan shakli". Uning qiymati ishlab chiqarish sharoitlari va bozor omillari bilan belgilanadi

- talab va taklif, uning ta'sirida ish haqi mehnat narxidan chetga chiqadi.

Ish haqining mehnat bahosi sifatidagi tushunchasining nazariy asoslari A. Smit va D. Rikardo tomonidan ishlab chiqilgan. A.Smit mehnat tovar sifatiga kiradi va tabiiy bahoga, ya'ni "tabiiy ish haqi"ga ega deb hisoblagan. U ishlab chiqarish xarajatlari bilan belgilanadi, bu ishchi va uning oilasi uchun zarur bo'lgan yashash vositalarining narxini o'z ichiga oladi. A.Smit mehnat va "ish kuchi"ni ajratmagan va shuning uchun "tabiiy ish haqi"ni ishchi kuchining narxi deb tushungan. U ish haqi miqdorini ishchining yashash vositalarining jismoniy minimumi bilan aniqladi. Bundan tashqari, ish haqi tarixiy va madaniy elementlarni o'z ichiga oladi.

"Ish kuchi" tovar qiymatining pul ifodasi sifatida ish haqi tushunchasi K. Marks tomonidan ishlab chiqilgan. U "mehnat" va "ish kuchi" tushunchalarini farqlashga asos soldi va mehnatning tovar bo'la olmasligini va hech qanday qiymatga ega emasligini asoslab berdi. Tovar mehnat qobiliyatiga ega bo'lgan ishchi kuchi bo'lib, ish haqi qiymatning pul ifodasi ko'rinishidagi ushbu tovarning narxi sifatida harakat qiladi. Ishchi barcha ish uchun emas, balki faqat zarur ish uchun haq oladi. Ish haqining iqtisodiy mohiyati shundan iboratki, bu daromad ishchi kuchini takror ishlab chiqarish jarayonini ta'minlovchi moddiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondiradi. K.Marks ish haqining miqdori fiziologik yashash minimumigacha kamaytirilmasligini, u jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy rivojlanish darajasiga, shuningdek, mehnat unumdorligi va intensivligi darajasiga, uning murakkabligi va mehnat unumdorligi darajasiga bog'liqligini belgilab berdi; bozor sharoitlari.

Mehnat narxining sifat va miqdoriy tomonlari bor. Ish kuchi tannarxining sifat xarakteristikasi shundaki, u ma'lum ishlab chiqarish munosabatlarini, ya'ni ishchilarga ishchi kuchini sotish va foydani oshirish maqsadida sotib olishni ifodalaydi. Miqdoriy tomondan, ishchi kuchining qiymati ishchi kuchini ishlab chiqarish, rivojlantirish, saqlash va abadiylashtirish uchun zarur bo'lgan yashash vositalarining narxi bilan belgilanadi.

Mehnat bozorlarida sotuvchilar ma'lum bir malaka, mutaxassislikdagi ishchilar, xaridorlar esa korxonalar, tashkilot va firmalardir. Ish haqi - bu ish haqi, tariflar ko'rinishidagi asosiy kafolatlangan ish haqi,

qismlarga va vaqtga asoslangan to'lov shakllari. Ishchi kuchiga talab va taklif uning aniq iste'molchilari talabi va egalaridan taklifni hisobga olgan holda kasbiy tayyorgarligi bilan farqlanadi, ya'ni uning alohida turlari uchun bozor tizimi shakllanadi.

Ish haqi - bu tashkilot mahsulotlarini yaratishga investitsiya qilingan, pul shaklida ifodalangan xodim mehnatining ulushi. Ushbu ulush xodimga to'lanadi va u ushbu mablag'lar ustidan yagona nazoratga ega.

Mehnatga haq to'lash tizimi - bu xodimlarga to'lanishi kerak bo'lgan ish haqi miqdorini ularning mehnat xarajatlariga yoki ularning ish natijalariga muvofiq hisoblash usuli.

Barcha ishlar to'lanishi kerak. Ammo ish beruvchi nafaqat to'lov faktiga, balki ishning o'zi, uning sifati va unumdorligi bilan ham bog'liq. Siz shunchaki ishda qolish uchun pul to'lay olmaysiz. Vijdonli mehnatga ijobiy munosabat bildirmaslik mumkin emas.

Ish haqi to'g'ridan-to'g'ri mehnatning sifati va miqdoriga bog'liq bo'lishi kerak. Ish haqini belgilashda hal qiluvchi omil - bu xodimning malakasi - xodimning maxsus bilimlari va amaliy ko'nikmalari darajasi, u bajaradigan muayyan turdagi ishlarning murakkablik darajasini tavsiflaydi. Ko'proq malakali ishchi malakasiz ishchidan ko'proq olishi kerak. Mehnat miqdori odatda qonun bilan belgilanadigan ish kunining uzunligi bilan belgilanadi. Bundan tashqari, uzoqroq ish haqi ham yuqori bo'lishi kerak. Ish haqi darajasi shunday bo'lishi kerakki, xodim o'zini va oilasini boqishi mumkin. Asossiz past ish haqi xodimni boshqa ish beruvchi yoki boshqa daromad manbalarini izlashga majbur qiladi. Yuqori ish haqi bilan siz to'g'ri xodimni o'ziga jalb qilishingiz va uni tashkilotda ushlab turishingiz mumkin, ammo ma'lum bir vaqtgacha, kimdir xuddi shu usullardan foydalanmaguncha.

Xalqaro huquqning umume'tirof etilgan tamoyillari va normalariga asoslanib, mehnat munosabatlari va ular bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa munosabatlarni huquqiy tartibga solishning asosiy tamoyillari:

- mehnat erkinligi, shu jumladan, har kim o'z xohishiga ko'ra tanlagan yoki erkin rozi bo'lgan mehnat qilish huquqi, o'z mehnat qobiliyatini tasarruf etish, kasb va faoliyat turini tanlash huquqi;

- har bir xodimning adolatli mehnat sharoitlariga, shu jumladan xavfsizlik va gigiena talablariga javob beradigan mehnat sharoitlariga, dam olish huquqiga, shu jumladan ish vaqtini cheklash, kunlik dam olishni, dam olish va ishlamaydigan bayramlarni, yillik haq to'lanadigan ta'tilni ta'minlashni ta'minlash.

Ish haqining mohiyati ishchi kuchini takror ishlab chiqarish va ishlab chiqarishning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan yashash vositalarining ob'ektiv ravishda talab qilinadigan miqdori sifatida belgilanadi. Xodim ushbu mablag'larni mehnat evaziga mamlakat iqtisodiyotining rivojlanish darajasiga mos keladigan va xodim va uning oila a'zolari uchun zarur bo'lgan maishiy xizmatlar majmuasida mujassamlangan miqdorda olishi kerak.

Bozor sharoitida ish haqi mehnat bahosi sifatida muzokara predmetiga aylanadi va talab va taklifga bog'liq, shuning uchun uni tartibga solishda mehnat bozorining barcha sub'ektlari ishtirok etadilar. Ish haqi tizimini tartibga solish va takomillashtirishdan maqsad ishchining mehnat qobiliyatini tiklash, oilasini boqish va ijtimoiy mavqeini saqlab qolish uchun etarli bo'lgan moddiy ta'minot darajasiga erishishdir.

Xulosa: Ish haqi mehnat unumdorligi bilan chambarchas bog'liq. Mehnat unumdorligi mehnat jarayoni samaradorligining eng muhim ko'rsatkichidir. Ishchilarning asosiy daromad manbai bo'lib, ish haqi bir shakli hisoblanadi

mehnatga haq to'lash va ularning mehnatini moddiy rag'batlantirish shakli. Bu xodimlarni bajargan ishlari uchun mukofotlash va ularni kerakli samaradorlik darajasiga

erishish uchun rag'batlantirishga qaratilgan. Shuning uchun ish haqini to'g'ri tashkil etish mehnat unumdorligining o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir qiladi va ishchilarning malakasini oshirishni rag'batlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alimova, S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES. Kielce: Laboratorium Wiedzy Artur Borcuch.
2. Alimova, S. (2024). THE ROLE OF UZBEK PEDAGOGY IN DEVELOPING THE SPIRITUALITY OF FUTURE TEACHERS. *Modern Science and Research*, 3(5), 386-392.
3. Alimova, S. (2024). THE MAJOR FACTORS INFLUENCING ON CAREER DEVELOPMENT AND ON ADVANCE OF A CAREER LADDER. *Modern Science and Research*, 3(5), 417-425.
4. Заявитдинова, Н. М., Базарова, М. С., & Ходжиев, А. Б. (2022). ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА СТРАТЕГИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ НА ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА. *ББК 65.0501 А 43*, 265.
5. Supiyevna, B. M. (2024). WAYS OF EMPLOYMENT OF THE POPULATION IN THE DEVELOPMENT OF PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 131-137.
6. Бозорова, М. С. (2021). Глава 10. Стратегия внедрения цифровых технологий и современных методов в образовательный процесс. In *Инновационное развитие науки и образования* (pp. 122-132).
7. Shadiyev, A. (2024). PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM IN ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS. *Modern Science and Research*, 3(8), 10-18.
8. Shadiyev, A. X. (2024). PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM DEVELOPMENT CHARACTERISTICS. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 108-115.
9. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 381-387.
10. Ibodulloyevich, I. E. (2024). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISH MUAMMOLARI VA ISHBILARMONLIK MUHITINI YAXSHILASH ISTIQBOLLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 258-266.
11. Ibodulloyevich, I. E. (2024). Tadbirkorlik Faoliyatini Davlat Tomonidan Qo 'Llab-Quvvatlanishi Va Sohaga Mintaqalar Miqyosida Investitsiya Jalb Qilish Samaradorligi. *Miasto Przyszłości*, 53, 515-523.
12. Ibodulloyevich, I. E. (2023). MAHALLALARDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 504-507.

13. Hakimovich, T. M. (2024). Xizmat Ko'rsatish Sohasida Aholi Bandligini Oshirishning Nazariy-Metodologik Asoslari. *Miasto Przyszłości*, 54, 987-995.

14. Toshov, M. (2024). IQDISODIY NOCHOR KORXONALARNI MOLIYAVIY SOGLOMLASHTIRISHNING MOLIYA-KREDIT MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Modern Science and Research*, 3(6).

15. Khakimovich, T. M. (2024). FINANCIAL AND SUPPORT OF SMALL BUSINESSES BY COMMERCIAL BANKS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 237-242.

16. Nafisa, R. (2024). Formation of a Strategy for Sustainable Development of the National Economy. *Miasto Przyszłości*, 54, 764-771.

17. Rakhmonkulova, N. (2024). Prospects for the Development of the Economy of Uzbekistan. *JOURNAL OF INTELLECTUAL PRPERTY AND HUMAN RIGHTS*, 3(10), 37-44.

18. Nafisa, R. (2024). Defects in Administration in Economic Development. *International Journal of Formal Education*, 3(9), 17-24.

19. Khalilov, B. B. (2024). MANAGERIAL ACCOUNTING-THE LANGUAGE OF BUSINESS MANAGEMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 49, 249-255.

20. Bahodirovich, K. B. (2024). FINANCIAL LEVERAGE RATIOS AND ANALYSIS. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(11), 418-426.

21. Akbarovna, N. N., & Bahodirovich, X. B. (2023). AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARINI TUZISH TARTIBI.

22. Жумаева, З. К. (2016). Эффективность стратегического управления предприятием. *Наука и образование сегодня*, (2 (3)), 60-62.

23. Жумаева, З. К., & Тошев, Ф. З. (2017). Пути дальнейшего совершенствования привлечения прямых иностранных инвестиций в экономику Узбекистана. *Инновационное развитие*, (4), 66-68.

24. Jumaeva, Z. K., & Gafurov, E. O. (2022). Fiscal policy in ensuring the economic security of the state. In *Экономическая безопасность социально-экономических систем: вызовы и возможности* (pp. 358-361).

25. Sodiqova, N. T. R. (2024). KORXONADA KADRLAR SIYOSATINI OQILONA TASHKIL ETISH YO'NALISHLARI. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 54-62.

26. Tohir o'g'li, M. T., & To'rayevna, S. N. (2024). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INVESTITSION SIYOSAT. *ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(14), 45-53.

27. Turayevna, S. N. (2024). Человеческий Капитал Как Главный Фактор Генерации Экономического Развития В Узбекистане. *Miasto Przyszłości*, 54, 848-856.

28. Akbarovna, N. N. (2024). Oliy Ta'lim Muassasalarining Innovatsion Faoliyat Natijalarini Tijoratlashtirish Muammolari Va Ularni Hal Etish Yo 'Llari. *Miasto Przyszłości*, 54, 857-866.

29. Akbarovna, N. N. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TURIZIMNING O'RNI NAZARIY USLUBIY ASOSLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 63-70.

30. Akbarovna, N. N. (2024). Servis Korxonalarida Xizmat Ko 'Rsatish Sifatini Oshirish Omillari. *Miasto Przyszłości*, 53, 548-557.

31. Jumayeva, Z. B. (2024). ANALYSIS OF MACROECONOMIC INDICATORS. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 230-236.

32. Bustonovna, J. Z. (2024). TIJORAT BANKLARIDA BANK MARKETINGGI VA MIJOZLAR ISHLASHNING INNOVATSION STRATEGIYALARI. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 4(08), 102-108.

33. Bustonovna, J. Z. (2024). WAYS OF EFFECTIVE USE OF STATE FINANCIAL RESOURCES IN ENSURING THE STABILITY OF THE NATIONAL ECONOMY. *Gospodarka i Innowacje.*, 49, 242-248.

34. Quدراتова, G. M. (2024). METHODOLOGY FOR ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 191-195.

35. Mahmudovna, Q. G. (2024). Raqobatdoshlikni Oshirishda Innovatsion Salohiyatning Ahamiyati.

36. Quدراتова, G. (2024). The Importance Of Innovative Activity In Increasing The Competitiveness Of Higher Education Institutions. *Modern Science and Research*, 3(2), 1257-1261.

37. Азимов, Б. Ф. (2024). Инновационные Стратегии Промышленных Предприятий: Факторы Формирования. *Miasto Przyszłości*, 54, 867-877.

38. Fattohevich, A. B., & Davronovna, R. D. (2024). KRAUDFANDING-MINTAQA OLIY TALIM MUASSASALARI ILMIY-INNOVATSION FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNING ZAMONAVIY YONALISHI SIFATIDA. *XALQARO KONFERENSIYA VA JURNALLARNI SIFATLI INDEXLASH XIZMATI*, 1(1), 354-360.

39. Азимов, Б. Ф., & Гафарова, Д. Т. (2013). ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА РЕСУРСНЫХ НАЛОГОВ. In *ЭКОНОМИКА I УПРАВЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ* (pp. 278-279).

40. Turayevich, I. A. (2024). Milliy Iqtisodiyotga Xorijiy Investitsiyalarni Jalb Qilishda Soliqlarning O 'Rni. *Miasto Przyszłości*, 54, 1206-1214.

41. Ibragimov, A. T. (2024). MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYANI JALB QILISHNI SOLIQLAR VOSITASIDA RAG 'BATLANTIRISH. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 116-122.

42. Turayevich, I. A. (2024). Iqtisodiyotga Investitsiyalarni Jalb Qilish Va Boshqarishning O‘Ziga Xos Xususiyatlari. *Miasto Przyszłości*, 53, 1231-1237.

43. Lolakhon, R. (2024). APPLICATION OF THE 4P CONCEPT IN TOURISM. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 138-145.

44. Rakhimova, L. (2024). THE CONCEPT OF 4P MARKETING. ELEMENTS OF THE MODEL. *Modern Science and Research*, 3(1), 812-816.

45. qizi Bobojonova, M. J. (2023). AGROTURIZMNING IQTISODIYOTDA O‘RNI, SALOHİYATI VA INFRATUZILMASINI YAXSHILASH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(8), 48-52.

46. Otkirovich, N. S. (2024). Yashil Iqtisodiyotda Raqamli Transformatsiya. *Miasto Przyszłości*, 54, 1356-1364.

47. Sadullayevna, D. M. (2024). BASICS OF DIGITAL MARKETING. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 160-166.

48. Sadilloevna, D. M. (2024). IQTISODIYOTDA INSON TARAQQIYOTI KONSEPSIYASI VA UNI BAHOLASH MEZONLARIDAN FOYDALANISHNING METOLOGIK ASOSLARI. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 4(08), 161-167.

49. Sadilloevna, D. M. (2024). ROLE OF COMMERCIAL BANKS IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN ECONOMIC SYSTEM. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(11), 241-248.